

TARİHÇİ DR. EDWARD ERICKSON İLE SÖYLEŞİ

Ermeni Meselesinin ortaya çıkışında, özellikle ABD, Rusya, Fransa ve İngiltere'nin faaliyetlerini göz önünde bulundurarak, büyük devletlerin rolünü anlatır mısınız?

Özellikle Taşnak ve Hunçakların bulunduğu Ermeni komiteleri, boyut ve kapasite bakımından 1890 yılından sonra dramatik bir şekilde arttı. Her iki komite de hedeflerine ulaşmak için devrimci, sosyalist ve şiddete kendilerini adanmıştı. Her iki grup, Osmanlı İmparatorluğundan çıkmış bağımsız bir Ermenistan yaratmak için kendilerini adanmıştı ve günümüzde terör örgütü olarak adlandırılır. Küçük, bağımsız ve çoğunluğu silahlanmış ve iyi eğitilmiş sözde askeri hücreler halinde gizli örgütler olarak kurulmuşlardı. İki grup da kendi kendine yetemiyordu ve dış finans, dışarıdan güvenli sığınak ve barınaklar ile silah alımına dayanıyordu. Gerçekte, teröristler ve gerilla savaşçıları kendi varlıklarını sürdürebilmek için her zaman dış desteğe ihtiyaçları vardı ve batı güçlerin işbirliği olmadan Ermeni komitelerin başarısız olması büyük bir olasılıktı.

1914'den önce çoğu Büyük Devletler Ermeni eylemlerine bir yere kadar ya destek verdi ya da göz yumdu. Özellikle Rusya ve Bulgaristan, serbest şekilde topraklarında faaliyet göstermelerine izin vererek Ermeni komitelerini cesaretlendirdi ve destekledi. Osmanlı İmparatorluğuna kaçakçılık yoluyla giren pek çok illegal silah bu ülkelerden geliyordu. Fransa ve ABD komitenin para toplama aktivitelerine hoş görüşle yaklaştı ve aynı zamanda İmparatorluğa finansal desteğin girmesine izin verdi. Savaş başladığına Rusya, Fransa ve İngiltere Ermenilerin Osmanlılara karşı ayaklanma çabalarını destekledi. En ağır rolü Ermeni alayları faal bir şekilde yetiştirerek onları Osmanlı topraklarını işgal etmesi için kullanarak Rusya üstlenmişti.

Osmanlı imparatorluğunda birçok Ermeni'nin üst düzey bürokratik görevlerde bulunduğunu biliyoruz. Bu bağlamda Osmanlı'nın Ermeniler özelinde azınlıklara yönelik yaklaşım ve politikası nasıldı?

Osmanlı Hükümetinde pek çok Ermeni önemli pozisyonlarda sadece görev almadı, ama daha önemlisi bu insanlar eğitilmiş, okuma ve yazmasını bilen kişilerdi. Bu yüzden hem hazır bulunuyorlardı hem de ne olduğu hakkında söz sahibiydiler. Dış işleri, demiryolları, iletişim ve ilaç gibi bazı başlıca alanlarda Hükümet azınlıklara güveniyordu. Aynı zamanda, Rumların kıyı ticaretindeki gibi İmparatorluğun Yahudi nüfusu da bankacılık ve finans sektörlerinde benzer bir duruma sahipti. Dahası, Osmanlılar azınlıklarla olan bu uzmanlaşmış ve işbirlikçi ilişkilerin önemini anlamıştı. Bir noktaya kadar Osmanlı devleti geniş

imparatorluğun yetenekli ve verimli azınlıklarını kullanmaktaki gönüllülüğü için bir fazilet sistemi kullanmıştır.

Bazıları, Genç Türklerin Ermeni, Yahudi, Rum ve diğer azınlıkları dışlayarak (ve böylece etnik Türkleri güçlendirerek) “inşa edilmiş bir Türk kimliğine” dayanan bir devlet ve ekonomi yaratmak istediklerini öne sürmüştür. Fakat bunu destekleyen kanıt yetersizdir ve eğitilmiş ve modern Genç Türklerin Ermenilerin Osmanlı devleti ve ekonomisi için önemini takdit edememelerini hayal etmek güçtür.

Ermeni meselesi konusunda bazıları, “soykırım” kelimesinin hukuki bir tanımlama olduğundan yola çıkarak sorunun hukuki bir sorun olduğunu, bazıları ise söz konusu olaylar geçmişte yaşandığı için tarihi bir sorun olduğunu dile getiriyorlar. Bunların yanı sıra, üçüncü bir grup ise, artık sorunun tamamen siyasi bir sorun olduğunu dile getiriyor. Size göre Ermeni meselesi hukuki mi, siyasi m, yoksa tarihi bir sorun mudur? Neden?

Bir tarihçi olarak modern terim ve tanımlamaları geriye dönük bir şekilde tarihi olaylara uygulamakta zorlanıyorum. Bunun basit nedeni ise geçmişteki insanların hayatı bugünkülerden farklı bir bağlamda görmesidir. Örneğin, soykırım suçunun hukuki anlamı İkinci Dünya Savaşı olaylarına doğrudan bağlantılı olan uluslararası hukuktur. Bunun hakkında ne terimler ne de kanunlar 1915 yılında vardı ve bu yüzden bu modern terimi tarihi insanlara ve olaylara uygulamak hem tarih dışıdır hem de uygundur.

Açıkça Ermeni Sorunu bir tarihi sorundur. Bu tarihi sorun modern Türkiye ve bazı ülkeler arasında dış ilişkilerini etkileyen çağdaş bir siyasi sorun haline gelmiştir. Benim fikrim eğer bu tarihi sorun adil ve tarafsız bir şekilde cevaplanırsa, siyasi ve hukuki sorunların çözümleri açık bir şekilde ortaya olur ve böylece ele alınabilir. Tarihi sorunu çözmek siyasi sorunu çözmeye yol açar ve öncelik bunun olmalıdır.

Türkiye’nin sözde soykırım iddiaları konusunda Türk, Ermeni ve üçüncü ülke tarihçilerinden oluşacak bir araştırma komisyonu kurulması ve tüm ülkelerin konu ile ilgili arşivlerini açması önerisini ve bu öneriye Ermenistan’ın olumsuz yaklaşmasını nasıl değerlendiriyorsunuz?

Bu öneriyi yüzde yüz destekliyorum, fakat bunun başarısı mevcut tartışmanın dışında olan ve bu konularda henüz bir taraf tutmayan yetkili tarihçilerin desteği ve katılımına bağlıdır. Kısaca böyle bir komisyon için kutuplaşmış toplumların çıkarlarıyla ilgili olmayan “temiz sayfaya sahip olan” tarihçiler gerekir. Aynı zamanda arşivler konusu ulusal devletlerin ötesine gitmektedir, çünkü Ermeni komiteleri ekstra ulusal ve ulus ötesi kuruluşlardır ve günümüzde onların kayıtları ve arşivleri devlet kontrolü altında değildir. Komisyon serbest bir şekilde ve kısıtlanmadan Taşnak Komitesininkiler gibi Amerika’da tutulan gizli arşivlere

erişemezse, böyle bir komisyonun tamamen Ermeni Sorununu çözebileceğini sanmıyorum.

Ermenistan'ın böyle bir komisyon kurmaktaki isteksizliğini açıklayamam. Fakat finanse etme (masrafları kim ödeyecek?), tarafsızlık ve objektiflik sağlamak için komisyon nasıl kurulacak, ne kadar süre ve hangi kurallar altında komisyon işleyecek gibi ilgili konuları göz önünde bulundurmak önemlidir. “Komisyonun çalışmalarının ürünü neye benzeyecek?” veya “komisyon hangi dilde işleyecek?” gibi basit sorular bile tartışmalı olmaya ve kolay kabul edilemeyen sorunlar yaratmaya mahkûmdur. Mesela İngilizce? Komisyonun çalışmaları için hepimiz İngilizcede karar kılabilir miyiz? Büyük olasılıkla hayır... Dolayısıyla ilgi bütün ülkeler arasında ortak nokta olan bazı sorunların ve endişeleri görebilirsiniz.

Birinci Dünya Savaşı'nda hayatını kaybeden Ermenilerin sayısı, Ermenilerin iddia ettiği 1.5 milyon rakamının yarısı kadar bile değildir. Buna karşılık aynı dönemde 2.5 milyona yakın Müslüman hayatını kaybetmiştir ve bu kaybın yaklaşık 1 milyonu Doğu Anadolu bölgesinde gerçekleşmiştir. Bu konuyu, yani I. Dünya Savaşı'ndaki milletlerin kayıpları üzerine genel bir çerçeve çizebilir misiniz?

Birinci Dünya Savaşı sırasında Anadolu'da verilen sivil kayıplar, bütün halinde Hristiyan ve Müslüman topluluklar savaş, açlık ve hastalıkla yok edilmesiyle sadece bir felaket olarak adlandırılabilir. Ve kesinlikle bütün katılımcılar için bir derece suçluluk vardır – Rus, Osmanlı ve Ermeni. Şu anda tarihçiler arasında gerçekten ölen sivillerin sayısı ile ilgili bir fikir birliği yoktur. Örneğin, Türk tarihçiler Ermeni kayıplarının sayısını olması gerekenden eksik sayarken, Ermeni yazarlar Müslüman olan Osmanlı sivil kayıpların yüksek sayısını göz ardı eder. Ben gerçekten nüfusla ilgili çalışmalar yürüten ve bunu Osmanlı nüfus sayım verileri ve Hristiyan ataerkili kayıtlarının uzlaşmasına dayandıran Profesör Justin McCarthy'nin vermiş olduğu sayılara daha yakınım.

Sivil kayıplar hakkındaki inançlarım genel orantılılık ilkesine dayanmaktadır. Birinci Dünya Savaşı gibi bir savaş sırasında ölü, ağır yaralı, hafif yaralı, hastalanan vb. açısından can kaybı orantılı olmuştur. Örneğin, 1914-1918 yılları arasında her çarpışmada öldürülen adama karşılık üç kişi yaralanıyordu (içlerinden biri ömür boyu sakat kalıyordu) ve iki kişi hastalıktan hayatını kaybediyordu. Sivil kayıplar da benzer eğilimi takip etmekte ve bilindiği üzere sivillerin çoğu şiddetten değil, hastalık ve yetersiz beslenmeden ölüyordu. Muhtemelen birden beşe kadar olan bir orantıda.

1914 yılında Anadolu'da Ermenilerden daha çok Müslüman vardı. Bu yüzden onlar sayısal olarak, nüfuslarına doğrudan bağlantılı olarak daha fazla kayıp verdi. Bu nüfuslar içerisinde sivil kayıplar maalesef üç gruptan oluşmaktadır – yaşlılar, kadınlar ve çocuklar. Maalesef bu gruplar sadece şiddete değil, aynı zamanda yetersiz beslenmenin etkilerine ve hastalık ile kötü hijyenin yıkıcı etkilerine aşırı derecede

savunmasızdırlar. Aynı zamanda müttefik kuşatmanın Anadolu'nun Hıristiyan ve Müslüman bütün nüfusuna etkileri küçümsenemez ve kayıpların orantılarını anlamak için önemli bir faktördür.

Bu yüzden, benim genel bakış açım ölen her bir Ermeni'ye karşılık dört Osmanlı Müslüman'ı hayatını kaybediyordu. Aynı zamanda toplam sivil can kaybının sayısı içerisinde şiddet içeren bir eylem sırasında ölen her bir insana karşılık muhtemelen beş kişi daha yetersiz beslenme, kötü hijyen ve hastalıklardan ölüyordu. Bu yirminci yüzyılın başlarında Anadolu'daki sivil kayıpların doğasıydı.

Teşkilat-ı Mahsusa'nın Osmanlı Ermenilerin tehciri sırasındaki rolü neydi?

Onun Ermenilerin tehciri sırasında herhangi bir rol oynadığına dair güvenilir hiçbir kanıttan haberim yoktur. Anadolu'da 1914 sonbahar sırasında Teşkilat-ı Mahsusa aktif bir şekilde Rusya ve Osmanlı topraklarında bazı karşı-ayaklanmalarda isyan çıkarmak için uğraşıyordu. Bu kuruluş bir nevi Osmanlı Özel Kuvvetler ünitesi olarak hareket ediyordu, fakat 1915 baharında askeri durum bozulduğunda Teşkilat-ı Mahsusa alayları Osmanlı ordusunu Ruslara karşı geleneksel operasyonlarda güçlendirmişti. Dolayısıyla tehcirin olduğu dönemlerde Teşkilat-ı Mahsusa doğu Anadolu'da rol alamıyordu ve 1916'ın sonlarında hayatta kalmayı başarabilen Teşkilat-ı Mahsusa Osmanlı ordusuyla bütünleşmişti.

Anadolu'daki operasyonlar sadece düşman topraklarında isyan çıkartmaya yönelik daha büyük ve geniş bir Teşkilat-ı Mahsusa stratejik planın küçük bir parçasıydı. Savaşın ilk zamanlarında Teşkilat-ı Mahsusa yerel Müslüman nüfusu sırasıyla Rus ve İngilizlere karşı ayaklanmaya teşvik etmek için Dağıstan ve Mısır'a çok iddialı keşifler başlatmıştı. Başka bir keşif, Sanussi kabilelerini İtalyan ve İngilizlere karşı korumak için Libya'ya gönderilmişti. Son olarak Teşkilat-ı Mahsusa'nın başı Süleyman Askeri tarafından yürütülen bir başka keşif Mezopotamya'ya gitmiş ve burada Iraklı kabileleri işgalci İngilizlere karşı seferber etmeyi denemişlerdir. Bütün bu projeler için kaynaklar yetersizdi ve hepsi başarısız oldu. Bütün bu başarısızlıklarla yıkılan bütün işlevsel kollarının yanında Teşkilat-ı Mahsusa hala pek çok düşman ülkede kuvveti bir istihbarat ağı sürdürmüştür ve bu savaş çabalarına çok değerli bir katkıda bulunmuştur. Sonuç olarak bu teşkilat daha sonra Osmanlı genelkurmayının istihbarat departmanı ile işbirliği yapan bir istihbarat toplama kurumuna dönüşmüştür. Hatta (Kasım 1913'de kurulan) Teşkilat-ı Mahsusa Mayıs veya Haziran 1915'de ortadan kalkmış ve merkez ofisleri Umur-ı Şarkiye olarak isim değiştirerek bu şekilde savaş sonuna kadar devam etmiştir.

Taşnaklar ve İttihat Terakki Partisi arasındaki ilişkilerin doğası neydi?

1908 yılından Ocak 1913'e kadar Ermeni komiteleri Osmanlı hükümetiyle kısmen işbirlikçi bir ilişki içerisindeydi. Bu dönemde Ermeni komiteleri ve İttihat ve Terakki

Cemiyeti pek çok benzer ideal ve hedef paylaşıyordu. Fakat İkinci Balkan Savaşı'ndan sonra doğu Anadolu'da müfettiş generaller oluşturmayı kapsayan ve Büyük Güçler tarafından yürürlüğe konulan Ermeni reform programı Ermeni komiteleri ve İttihat ve Terakki Cemiyeti arasında büyük gerginliklere yol açmıştır. Daha önceki sağlıklı ilişki kötüye gitmeye başlamıştı. Sırasıyla Ermeniler tarafından gerçekleştirilen şiddet olayları, Ermenilere karşı hükümetin baskı kurma olayları artmıştır. 1914'ün başlarında Ermeni komiteleri ve hükümet arasındaki ilişkiler kötüye gidiyordu. 1914 yazının Erzurum'daki Sekizinci Ermeni Dünya Kongresi'nde İttihat ve Terakki Cemiyeti, Ermeni komitelerini Rusya'yla olan muhtemel bir savaş sırasında aktif bir şekilde hükümete yardım etmesi için ikna etmeye çalışan bir son dakika girişiminde bulunmuştu. Fakat bu çaba başarısız olmuştur ve Ermeni komiteleri faal bir şekilde bir Rus işgalini desteklemek için birlik olmuştur. Hükümetin istihbarat servisleri kısa bir zamanda bu eylemlerden haberleri olmuştur ve İttihat ve Terakki Cemiyeti Ermeni komitelerini ve özellikle Taşnakları “iç düşmanlar” olarak görmüşlerdir.

